

Date: 23rd October-2024

AHMAD YUGNAKIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYA MASALASI VA
PEDOGOGIK QARASHLAR

Mahmudova Nargiza Salomovna
Guliston tumani 22-maktab MMIBDO,
ona tili adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada O'rta Osiyolik adib va donishmand Ahmad Yugnakiyning asarlarida ta'lim-tarbiya masalalari yuzasidan qimmatli fikrlari va o'z davri uchun muhim ahamiyat kasb etgan pedogogik qarashlari yuzasidan ayrim mushohadalar bildirildi.

Kalit so'zlar: Ahmad Yugnakiy, ta'lim-tarbiya masalasi, pedogogik qarashlar, "Hibat-ul haqoyiq", So'fizm ta'limoti, Qur'oni Karim, Hadis ilmi.

O'rta Osiyo jahonga IX-XII asrlar davomida Xorazmiy, Farg'oniy, ibn Sino, Beruniy, Marg'iloniy, Mahmud Qoshg'ariy kabi ulkan olimlarni taqdim etdi. Bu olimlar o'zining durdona asarlarlari, ma'naviy bitiklari, favqulodda dohiyona tafakkuri bilan o'z xalqlarining, umuman, O'rta Osiyoning shuhratini olamga yoydi. Bu davrda yashagan mutafakkir olim, shoir va dinshunoslarning asarlarida ta'lim-tarbiya va odob-axloqqa oid pedagogik fikrlar, ijtimoiy taraqqiyot uchun muhim bo'lgan insonparvarlik, bilimga e'tiqod, xalq manfaatini ko'zlab yashash, ma'naviyatni yuksaltirish, komil inson va barkamol shaxs tarbiyasi, mustahkam imon-e'tiqod, go'zallik, elparvarlik, halollik, do'stlik kabi insoniy fazilatlar masalalari yoritildi. Bunday fazilatlarini o'z asarlarida ilgari surgan mutafakkirlardan biri Ahmad Yugnakiydir. Iste'dodli shoir, adib, alloma va donishmand Ahmad Yugnakiy XII asrlarda tavallud topadi. Ahmad Yugnakiydan bizga yodgorlik bo'lgan asar "Hibat-ul haqoyiq" ("Haqiqatlar armug'oni")dir. Bu kitob badiiy so'z sa'nati va adabiy tilning o'ziga xos qimmatli, nodir yodgorligidir. Ulug' mutafakkirning ushbu asari mazmun-mohiyatida o'z davridagi ijtimoiy-siyosiy voqealarning bayon ettirilishi bilan birga, ta'lim-tarbiyaga doir fikrlar, didaktik qarashlarning yetakchiligi bilan ham ahamiyatlidir. Kishilik jamiyatida madaniyat, ma'rifat, ijtimoiy-iqtisodiy hayot ilmsiz rivojlanishi mumkin emasligini batamom anglab yetgan, bilim olam gultoji hisoblangan insoniyatning eng go'zal bezagi ekanligiga ishonch hosil qilgan adib o'z asarlarida uning mohiyatini keng ko'lamda ifodaladi. O'z ta'limotini So'fizm g'oyalari asosida ilgari surdi. Bunda u So'fizm ta'limotining tariqat usulidan foydalanib, musulmon farzandlarini halol mehnatga, islom dini talab qilgan namoz, ro'za, ehson, haj, jihad kabi zaruriy talablarga rioya qilishga undadi va bu yo'lda o'zi ham boshchilik qildi. Ahmad Yugnakiyning ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlarida to'g'rilik, haqgo'ylik masalasi muhim o'rinni egallaydi. Iymoni but inson, - deb yozadi u to'g'ri, haqgo'y, adolatli, axloqli bo'ladi. Iymonli kishi o'zida bunday fazilatlarini mujassamlashtiradi. Ma'lumki, jamiyat ijtimoiy hayotining taraqqiyotida to'g'rilik, haqgo'ylik, adolatpeshalik yuksak o'rin tutadi. Jamiyat a'zolaridan har ishda halol bo'lish talab etiladi. Bunda, eng avvalo, bashriyat farzandlarini oila, bog'cha va maktabdanoq to'g'rilik, xolislik, haqgo'ylik tuyg'ularini qadrlash, egrilik, o'zgalar haqqiga xiyonat, yolg'onchilik, adolatsizlik illatlaridan saqlanishga o'rgatish

Date: 23rd October-2024

lozim. Ahmad Yugnakiy to`g`rilikni og`iz va tilning ziynati, bezagi deb biladi. Bu xususida u shunday deydi: Og`iz til bezagi ko`ni so`z turur, Ko`ni so`zla so`zni, tilingni beza, (mamuni; og`iz va tilning ziynati to`g`ri, haq so`zdir, shunga ko`ra sen to`g`ri so`zla, so`zingni va tilingni shirin qil.) Adib haq so`zni asalga qiyos qiladi, yolg`on so`zni sarimsoq piyozga o`xshatadi: Ko`ni so`z asaldek bu yolg`on basal, Basal yeb achitma og`izi asal. (Mazmuni: haq so`z asal kabi, yolg`on so`z sarimsoq piyoz kabi, sarimsoq piyoz yeb, asaldek og`izni achchiq qilma). Ahmad Yugnakiy o`z asarida saxovatli bo`lishga ham katta e`tibor qaratadi. Ahmad Yugnakiyning fikricha, saxovatlilik eng yaxshi insoniy fazilatdir. Saxovatlilik jamiyatda halol mehnat orqali topilgan moddiy boylikning ma`lum ulushini boshqalar bilan ham baham ko`rishdan iborat bo`lgan. Ahillik Qur`oni Karim va Hadis ilmida halol yo`l, to`g`rilik bilan topilgan boylikdan ehson qilish asosida amalga oshirilgan. Saxovatlilik ochko`zlikka nisbatan ijtimoiy xususiyat kasb etgan, xayr-ehson yovuzlikni daf qiluvchi kuch, saxiy odam jamiyatda yetishmovchilik yuz bergan, ochlik sodir bo`lganda, faqirlarga iqtisodiy jihatdan ko`mak berganlar. Saxovatli kishilar ulug`lar, xaloyiq va ijodkorlar tomonidan maqtalgan, el-u yurtning olqishi va duosiga musharraf bo`lgan, baxillik esa insoniyat ma`naviy qiyofasining iflos, kir libosi kabi hunuk va jirkanch tasvirlangan. Kishilik jamiyati baxil kishilardan o`zini uzoqroqda tutishga harakat qilgan, bunday kimsalar muttasil tanqid qilingan. Ahmad Yugnakiy saxovatlilikni ulug`lab, baxillikni qoralaydi: Axi erni o`gg`il o`gar ersa sen, Baxilga qatig` yo o`qun qizlagil. (Mazmuni; Axi(saxiy) kishini maqtasalar, sen ham uni maqtagin, baxilga esa qattiq tortilgan o`q-yoyni yashirib qo`ygin.) Adib odamlarni saxiylikka chorlab, saxiylikning mohiyatini bayon etadi. uning uqtirishicha, saxiylik odamlarni yomonliklardan saqlaydi, mushkul ishlarini osonlashtiradi, ularni bir-birlariga mehr-oqibatli qiladi. Ahmad Yugnakiy ta`lim-tarbiya haqida fikr bildirar ekan, xasislik, ochko`zlikni yomon illat sifatida qoralaydi. Chunki bu xislatlar jamiyat hayotida salbiy holatlarni keltirib chiqaradi, urush, janjallarga sabab bo`ladi. Ochko`zlik jamiyat boyligini hamda shaxs mulkini turli yo`llar bilan talon-taroj qilinishiga olib keladi, xasislik odamlar orasida hasad paydo qiladi. Xasis kishilar turli yo`llar bilan boylik to`plashga hirsmand bo`ladi. Xasis kishi o`lib ketsa, uning boyligi o`zga kishilarga qolib ketadi. Shunga ko`ra, shoir odamlarga nasihat qilib shunday deydi:

*Bu dunyo so`ngida yugurmak kecha,
Xasis nangtin o`tru deb uzung kucha.
Neluk malga muncha ko`ngul bog`lamoq,
Bu mol kelsa orta borur boz kecha.
Ko`nguldin chiqarqil tavar suqluqin,
Ketim birla teb tut qorin to`qluqin.*

(Mazmuni; Bu dunyoning (boyligi) orqasidan qanchadan-qancha (odamlar) yuguradilar, xasis (kishilar) esa foyda (topaman) deb o`zini qiynaydi. Mol-dunyoga nega shunchalar ko`ngil berasiz, bu boylik kelsa yana orta boradi, ammo yana qo`ldan ketadi. Mol-dunyo uchun suqlikni, ochko`zlikni ko`ngildan chiqarib tashla, sen kiyim-kechak,

Date: 23rd October-2024

qorin to`qligidan boshqa narsalarni o`ylama.) Kishilik jamiyatida insonlarda ikki qarama-qarshi kuch muttasil bahs boylab keladi, ezgulik va yovuzlik, saxiylik va xasislik, ahillik va baxillik yonma-yon yashab keladi. Ahmad Yugnakiy o`z pedagogik qarashlarida baxillikni qoralab, bu haqida shunday deb yozadi: Baxil yig`di zar, sim xaramtin o`kum, Vabol ko`tru bordi uzala so`kum. (Mazmuni: baxil kishilar xarom yo`l bilan ko`p oltin, kumush yig`di, uvol, isrof qilib, gunohga botib, la`nat sari bordi.) Ta`lim-tarbiya xususidagi qarashlarida Ahmad Yugnakiyning tavozelek masalasiga ham katta e`tibor berganini ko`ramiz. Ma`lumki, insoniyat ma`naviy-madaniy hayotida yoshlarda ezgulik amallarini shakllantirish, yaxshilik tuyg`usini tarbiyalash o`ta dolzarbdir. Ezgulik tarbiyasi islom dini asosida, Qur`oni Karim hamda Hadis ilmi talablariga muvofiq ravishda olib borilgan. Musulmon ahlidan Tangri buyurgan toat-ibodatlarini mustahkam iymon-e`tiqod bilan ado etishda kamtar bo`lish talab etilgan. Bu o`ta noyob fazilatning shaxs kamolotidagi o`rnini hech narsaga tenglashtirib bo`lmaydi. Ana shu talablardan kelib chiqqan holda Ahmad Yugnakiy tavozelek insoniyat tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etishini anglaydi va jamiyatni tavoze qilishga chaqiradi: Tavozi` qiliqni quturar idi, Takabbur tutar erin kelishur kudi. (Mazmuni: Tangri Taolo tavoze qilgan musulmonlarni yuqori darajaga ko`taradi, o`zini takabbur tutgan kishilarni tubanlashtiradi.) Adib Ahmad Yugnakiyning shu kabi bebaho, benazir o`gitlari o`z davri va hozirgi kun pedogogikasi uchun ham qimmatli manbadir. Ertangi kunimiz egalariga bu noyob, ma`naviy kamolot manbasining har bir so`zini to`la, butunligicha yetkazish va uni o`qib-o`rgatish biz ustozlar uchun muhim vazifadir. Zotan olam sarvari madaniyatining bitmas-tuganmas xazinasida Ahmad Yugnakiy kabi noyob kimsalar va ular yaratib ketgan ulkan ma`naviy bog` shirindan-shakar, totli mevalar tortiq etib turibdiki, hamma zamin-u zamonlarda barcha avlodlar ulardan o`zlari uchun ham ruhiy, ham ma`naviy ozuqa oladilar, bu ma`naviy xazina yog`dularidan muttasil istifoda etib yuradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Shavkat Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, O`zbekiston, 2018.
2. Karimov I.A. Donishmand xalqimizning mustahkam irodasiga ishonman. Toshkent, Fidokor, 2000.
3. Mahmudov Q. Ahmad yugnakiyning "Hibat-ul haqoyiq" asari haqida. Toshkent, Fan, 1972.